

УДК 341.9:347.633

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.66>

МІЖНАРОДНЕ УСИНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ¹

Мироненко В.С.,
студентка 2 курсу факультет прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0009-9341-7481
e-mail: v.s.myronenko@nlu.edu.ua

Мироненко В.С. Міжнародне усиновлення в умовах воєнного стану в Україні.

У статті досліджено процедуру міжнародного усиновлення, що набула надзвичайної поширеності за останні декілька десятиліття у всьому світі. Визначено причини появи та надано статистику щодо даних інституту міжнародного усиновлення. Досліджено історичне становлення правового інституту усиновлення. Здійснено аналіз цивільного законодавства Франції щодо усиновлення, вказано види та особливості цих процесів.

Визначено поточний стан регулювання політики міжнародного усиновлення у світі. Проаналізовано нормативні-правові акти міжнародного та національного рівня, спрямовані на захист прав дітей та регламентацію процедури міжнародного усиновлення. Виокремлено основоположні принципи, визначені в Гаазькій конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення та Європейській конвенції про усиновлення дітей. Розглянуто Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» та положення Закону України «Про охорону дитинства», спрямовані на регулювання міжнародного усиновлення у разі неможливості здійснення національного усиновлення. Виявлено зростання кількості дітей-сиріт в Україні в період з 2014 року, що було зумовлено військовою агресією та нестабільною ситуацією в Україні. Визначено вплив запровадження воєнного стану в Україні на інститут міжнародного усиновлення.

Окреслено особливості проведення процедури міжнародного усиновлення в умовах воєнного стану. Зазначено причини обмеження міжнародного усиновлення в період воєнного стану, перелік іноземних осіб, які мають право на усиновлення та умови проведення процедури. Здійснено аналіз судової практики щодо міжнародного усиновлення, а саме, українських дітей іноземними суб'єктами після введення воєнного стану на території України. Наголошено на важливості розвитку національного законодавства, подальшого удосконалення та укріплення міждержавної співпраці у сфері міжнародного усиновлення з метою реалізації прав та інтересів дітей в усьому світі.

Ключові слова: міжнародне усиновлення, воєнний стан, іноземці, захист прав дитини.

Myronenko V.S. International adoption under martial law in Ukraine.

The article examined the procedure of international adoption, that has become extremely widespread over the last few decades around the world. The reasons of establishing procedure of international adoption have been identified and the statistic on the data of the institute have been provided. The historical development of the legal institution of adoption was analyzed. The analyzes of French civil legislation about adoption has been carried out, the types and specific of this proceed were indicated. The current situation of regulation of international adoption policy in the world was determined. The international and national legal acts aimed at protecting children rights and regulating the procedure of international adoption have been examined. The fundamental principal set out in the Hague Convention on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption and European

¹ Науковий керівник – Панченко В.В., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Convention on the Adoption of Children were highlighted. The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for Adoption and Supervision of the Rights of Adopted Children" has been analyzed and the regulations of the Law of Ukraine "On the Protection of Children" directed by regulating international adoption in cases where national adoption is not possible have been considered. The increasing of orphaned children in Ukraine since 2014 has been identify, caused by military aggression. The impact of the introduction of martial law on the institution of international adoption were determined. The specific of international adoption procedure during martial law was outlined. The reasons of restrictions international adoption during the martial law, the list of candidates, who able to take part in adoption and the conditions of conducting procedure of international adoption have been noted. The analyzes of national judicial practice about adoption Ukrainian children by foreigners after the introduction of martial law has been done. The importance of developing national legislation, further improving, and strengthening international cooperation in the field of intonational adoption to implement children`s rights and interests around the world was emphasized.

Key words: international adoption, martial law, foreigners, children rights protection.

Постановка проблеми. За останні роки збільшилася кількість дітей-сиріт у всьому світі, що зумовлено війнами, епідеміями, низьким рівням життям, внаслідок чого міжнародне усиновлення стає актуальною темою для дискусій і важливим інструментарієм, який дозволяє дітям-сиротам повноцінно використовувати свої права на сім'ю, турботу, піклування тощо. Конвенція про права дитини закріпила, що кожна дитина, у разі тимчасового або постійного позбавлення сімейного оточення, має право на особливий захист та допомогу держави. Відповідно до положень Конвенції затверджено принцип неухильного дотримання найкращих інтересів дитини в процесі усиновлення, зокрема вимогу, щоб усиновлення здійснювалось виключно компетентним органом на законних підставах. Конвенція передбачає можливість проведення міжнародного усиновлення з дотриманням таких самих вимог та норм, що й під час усиновлення всередині держави, із подальшим наглядом за влаштуванням дитини в іншій державі та обов'язком уповноважених державних органів, в разі потреби, укладати міжнародні угоди для забезпечення інтересів дитини [8]. Значна кількість держав надає інституту усиновлення пріоритетне значення, розглядаючи його як важливий інструмент забезпечення дитини правом на сім'ю, проте, зрештою, міжнародне усиновлення залишається складною процедурою. Гостро питання про міжнародне усиновлення в Україні постало після введення воєнного стану на території України, дійсно, через ризики для життя і здоров'я дітей внаслідок військової агресії в Україні здійснюється евакуація дітей в безпечні зони, в тому числі і за межі України, зокрема до країн Європейського Союзу. При цьому політика Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо міжнародного усиновлення полягає в наступному, а саме, що евакуйовані внаслідок надзвичайної ситуації діти, в тому числі зі статусом біженця, не можуть усиновлюватись, оскільки більшість із них не визнані офіційно сиротами, бо немає достовірних підтверджень щодо їх батьків або опікунів. Тобто, евакуйованим дітям потрібен належний тимчасовий догляд для можливого у подальшому возз'єднання з їх сім'ями, а не міжнародне усиновлення, тому що, по-перше, залишається надія на успішний розшук сім'ї в інтересах дитини, а, по-друге, повинен пройти розумний період, протягом якого робиться все для розшуку членів сім'ї дитини. Отже, першочерговим завданням України та держав тимчасового перебування дітей повинні докласти усіх зусиль щодо розшуку членів сім'ї дітей.

Отже, сьогодні діти постають найуразливішою категорією населення, оскільки самотійно реалізувати свої права та законні інтереси неспроможні. Більше того, війна ще більше загострила проблему захисту життя, прав та свобод дітей. Хоча наявні державні та міжнародні акти, спрямовані на регуляцію міжнародного усиновлення, вони не містять необхідних норм, які б ефективно здійснювали регламентацію цієї процедури в надзвичайних воєнних умовах. Зрештою, усиновлення з іноземним суб'єктом потребує особливої уваги, щоб встановити гарантії, що будуть гарантувати всебічний захист прав дітей.

Мета дослідження: правовий аналіз національних законодавств, міжнародних документів та судової практики у сфері міжнародного усиновлення, що регулюють питання, спрямовані на визначення вимог та процедур усиновлення іноземними суб'єктами українських дітей в період воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Питання міжнародного усиновлення є актуальним для теоретичного та науково-практичного аналізу, роботу над цією проблематикою здійснювали ряд

науковців, серед яких Гнатів О., Зубарева А., Кобернюк В., Косенко Н., які проаналізували проблемні питання, що виникають в процесі міжнародного усиновлення. Кобернюк В. [6] та Зубарева А. [5] у своїх працях визначили пріоритет прав дитини під час міжнародного усиновлення, напрями їх захисту та наголосили на важливості співробітництва держав в процесі міжнародного усиновлення з метою запобігання посягань на життя та права дітей. Гнатів О. [3] та Косенко Н. [9] здійснили аналіз національного законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, спрямовані на регулювання процесу міжнародного усиновлення, визначивши процес здійснення активного розвитку інституту міжнародного усиновлення Україною та міжнародною спільнотою.

Виклад основного матеріалу. Усиновлення надає можливість дітям, які залишилися без батьківської опіки, знайти родину та зростати в належних умовах. З метою надання дітям шансу на нову родину велика кількість сімей зі всього світу наважуються на усиновлення. Згідно зі статистикою, щорічно в світі усиновлюється понад 260 000 дітей. Станом на кінець 2024 року в Україні було усиновлено 1270 дітей – ця цифра є найбільшою порівняно з останніми десятима роками. З огляду на це можна стверджувати, що усиновлення є поширеним юридичним процесом, який потребує детального правового регулювання.

Інститут усиновлення має довгу історію – свій початок він бере з часів Римської імперії та першої кодифікації. Мета усиновлення, порівняно з сучасністю була різною, по-перше, найчастіше в Римській імперії усиновлення здійснювалося з метою залучення нової робочої сили для сім'ї. По-друге, усиновлювачем міг бути лише правоздатний чоловік, голова родини, у якого з усиновленим була різниця у віці не менше 18 років [1, с. 53]. По-третє, в римському праві виділяли дві форми усиновлення: арогація (arrogatio) – усиновлення повнолітніх та осіб із повною правоздатністю; адопція (adoptio) – усиновлення неповнолітніх осіб.

Зважаючи на рецепцію римського права, подальший розвиток інституту усиновлення продовжився в різних державах світу. Найцікавішим прикладом прямої рецепції римського права є Французький цивільний кодекс [18]. По-перше, згідно з його нормами у Франції існує два типи усиновлення, а саме, першим типом є повне усиновлення (стаття 356 ФЦК) – тобто дитину відділяють від її біологічної родини, внаслідок чого створюється нова родина з усиновлювачами. Повне усиновлення є абсолютний, його неможливо скасувати. Згідно зі статтею 345 ФЦК повне усиновлення застосовується лише до дітей віком до п'ятнадцяти років. Другим типом є просте усиновлення (стаття 360 ФЦК) – дитина не втрачає зв'язків з біологічною родиною, продовжує належати до неї та зберігає свої права там. Просте усиновлення можна скасувати, коли усиновлена дитина досягла повноліття та застосовується до дитини будь-якого віку.

По-друге, відповідно до положень цивільного кодексу Франції, особи, які досягли віку двадцяти шести років, перебувають у подружніх стосунках або є партнерами, зокрема й одностатевими, та проживають разом, мають право усиновити дитину.

По-третє, у Франції усиновлювачі повинні бути старшими за усиновлену дитину щонайменше на п'ятнадцять років. Однак, суд може надати згоду на усиновлення людям, в яких різниця у віці є меншою за наявності поважних причин [18].

Щодо міжнародного усиновлення, то це відносно нове явище у світі. Свого розвитку воно набуло після II світової війни, коли розпочалася активна міжнародна співпраця, створення міжнародних інститутів та було покладено початок укладанню низки договорів. Свого поширення міжнародне усиновлення досягло з 2004 по 2012 роки – науковці відзначають, що саме в цей період було здійснено найбільше міжнародних усиновлень. Зокрема найбільше усиновлених дітей походять з країн Африки та Азії, серед яких Південна Корея та Китай.

З огляду на розвиток такого нового явища, як міжнародне усиновлення, постало питання про його належне нормативне регулювання на міжнародному рівні. Основним міжнародно-правовим актом щодо регулювання цього питання є Гаазька конвенція про захист дітей та співпрацю з питань міжнародного усиновлення 1993 року, яка закріплює основні принципи та механізми міжнародного усиновлення [7], а саме міжнародне усиновлення: здійснюється виключно в інтересах дітей та з метою реалізації їх законних прав та свобод; можливо у випадках, коли для дитини не знайшлося належних усиновлювачів в країні її проживання; гарантує захист дітей від викрадання, продажу та іншого неправомірного тиску.

На основі Гаазької конвенції було затверджено Європейську конвенцію про усиновлення дітей, яка укладена пізніше, тому містить розширені положення щодо потреб сучасності [4] і передбачає, що усиновлення можуть здійснювати одностатеві пари, які перебувають у зареєстрованому

партнерстві; передбачає можливість скасування усиновлення; встановлює право дитини на доступ до інформації про її походження тощо.

Україна ратифікувала згадані нормативно-правові акти, зобов'язавшись виконувати встановлені ними норми та співпрацювати з державами-учасниками задля реалізації та забезпечення прав дітей. Норми Гаазької та Європейської конвенцій було імplementовано в низку нормативних актів України, зокрема у Сімейний кодекс, що визначає, яка особа може бути усиновлювачем, умови та процес здійснення цього права. Крім цього, важливим нормативно-правовим актом є Закон України «Про охорону дитинства», стаття 24 якого встановлює, що усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України [11].

Для України усиновлення є одним із основних елементів забезпечення прав дитини. Потреба у вдосконаленні політики усиновлення зросла після 2014 року. За інформацією, наданим тогочасним Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Валерією Лутковською, у 2014 році через терористичні дії на Сході збільшилась кількість сиріт та дітей із неповних сімей. Загострилася проблема в 2022 році після повномасштабного вторгнення, що спричинило збільшення кількості сиріт. Станом на кінець 2024 року унаслідок воєнних дій сиротами стали 1759 дітей [2].

Повномасштабне вторгнення спровокувало значні зміни у всіх сферах життя, зокрема й інституту усиновлення, тож, були внесені зміни до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» [10]. Зміни ґрунтувалися у відповідності до інтересів дітей, оскільки в умовах війни Національна соціальна сервісна служба не спроможна забезпечити якісну перевірку документів зацікавлених в усиновленні іноземців, забезпечити контакт кандидата з дитиною та з'ясувати думку дітей та зацікавлених осіб (органи піклування, заклади, в яких проживали діти тощо) про усиновлення. Зрештою, зміни передбачають, що усиновлення українцями, які тимчасово або постійно проживають за межами України та іноземцями не відбувається. Проте існують й виключення, якщо особа є родичем дитини; усиновлювачі воліють усиновити дитину, яка є братом/сестрою раніше усиновленої дитини та коли один із подружжя виявив бажання усиновити дитину другого з подружжя, такі особи мають право усиновити ту чи іншу дитину.

За наведеними вимогами в Україні було винесено декілька судових рішень, по-перше, судові рішення від 22 квітня 2025 року (справа № 320/58122/24) скасувало рішення Державної служби України у справах дітей про відмову громадянам США у взятті на облік у кандидати в усиновлювачі [12]. Зважаючи на те, що позивачі бажали усиновити двох дітей, які є рідними братами раніше усиновленої ними дитини, суд вирішив, що рішення Державної служби України у справах дітей не враховує інтересів неповнолітніх осіб, тому задовільнив позов.

По-друге, судові рішення 19 вересня 2025 року справа (№320/17737/25) скасовує рішення Державної служби України у справах дітей про відмову громадянину США у взятті на облік у кандидати в усиновлювачі [13]. Суд спирався на те, що позивач є двоюрідним дідом дитини, має українське походження, володіє українською мовою та має низку інших позитивних якостей, що робить з нього належного усиновлювача, який спроможний виховувати та забезпечувати інтереси дитини.

По-третє, судовим рішенням від 16 травня 2025 року (№ 341/434/25) суд задовільним звернення громадянина Німеччини, який бажав усиновити сина своєї дружини [16]. Суд врахував, що між чоловіком та хлопчиком існують тісні родинні зв'язки та факт проживання чоловіка протягом довгого часу в Україні.

По-четверте, судові рішення від 16 травня 2022 року (№ 755/763/22) – в цій справі громадяни Італії бажали усиновити двох неповнолітніх громадян України, з якими вони встановили зв'язок ще в 2021 році після проходження необхідної перевірки та отримання дозволу з боку Національної соціальної сервісної служби України [17]. Більше того після 24 лютого 2022 року діти були евакуйовані до Польщі, де позивачі опікувались ними. З огляду на це врахувавши думку дітей суд вирішив, що усиновлення дітей позивачами. Подібна ситуація вирішувалась у справі від 18 серпня 2022 року (№ 495/4638/22). Позивачам, громадянам США, які налагодили зв'язок з дітьми та отримали згоду на усиновлення до повномасштабного вторгнення задовільнили позов [14].

Зважаючи на проаналізовану судову практику, можна зазначити, що позитивними є судові рішення щодо міжнародного усиновлення в умовах воєнного стану в Україні не лише справ, які

стосуються винятків, передбачених в постанові Кабінету Міністрів України міжнародні усиновлення, а також позови задовольнялися судами, якщо іноземні усиновлювачі розпочали процес усиновлення до 24 лютого 2022 року і не закінчили його, що вказує на позитивну динаміку при розгляді судових справ щодо захисту інтересів і прав дитини.

Висновки. Міжнародне усиновлення є важливим інструментом для реалізації основоположних прав дитини на опіку, сім'ю та турботу. Враховуючи поширеність в усьому світі дітей-сиріт та зацікавлених осіб на одержання права опіки над дітьми з різних частин світу, міжнародне усиновлення потребує детально та ефективного правового регулювання. Протягом багатьох років інститут міжнародного усиновлення пройшов велику кількість трансформацій, що характеризується розширенням принципів усиновлення, покращення співпраці між державами в цьому процесі, укладання нових міжнародних-правових актів та договорів тощо. Було сформовано якісну міжнародно-правову основу, до якої належить Конвенція про права дитини, Гаазька конвенція про захист дітей та співпрацю з питань міжнародного усиновлення та Європейську конвенцію про усиновлення дітей, спрямовані на регламентацію процедури міжнародного усиновлення, визначення її принципів, гарантій та вимог до держав-учасниць. Україна, з метою наближення національного законодавства до міжнародних стандартів імплементувала відповідні положення до низки внутрішніх нормативно-правових актів. Зокрема до Закону України «Про охоронну дитинства», відповідно до якого міжнародне усиновлення в Україні застосовується лише як альтернативний спосіб. Важливе значення має постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Отже, з огляду на це можна стверджувати, що сьогодні, сформована нормативно-правова основа у сфері міжнародного усиновлення, проте, у світі виникають нові виклики, і одним з них є війна, яка призвела до збільшення кількості дітей-сиріт та, одночасно, зміни правил усиновлення, що й ускладнило можливість процедур усиновлення. Введення воєнного стану спровокувало внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», які встановили вичерпний перелік міжнародний суб'єктів, які мають право бути усиновлювачами українських дітей. Українська судова практика від 24 лютого 2022 року демонструє швидку адаптацію судової системи України до змін в міжнародному усиновленні, а також пріоритетність суду щодо безпеки, добробуту та найкращих інтересів дітей. Все це слугує підґрунтям та поштовхом для міжнародних організацій та держави продовжувати вдосконалення процедур міжнародного усиновлення, розвитку співпраці між державами з метою належної реалізації правового інституту міжнародного усиновлення з урахуванням інтересів дитини в сучасних реаліях сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранова Л.М., Борисова В.І. Основи римського приватного права: навч. посіб. Харків: Право, 2008. 226 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Rimskpravo.pdf (дата звернення 04.11.2025).
2. Без батьків під час війни: яка ситуація із сиротами в Україні. Голоси дітей: веб-сайт. URL: <https://voices.org.ua/news/bez-batktiv-pid-chas-viyny-iaka-sytuatsiia-iz-syrotamy-v-ukraini> (дата звернення 04.11.2025).
3. Гнатів О. Усиновлення іноземцями дітей-сиріт з України: нормативно-правовий аспект. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 2. С. 99–102. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/56/56> (дата звернення 04.11.2025).
4. Європейська конвенція про усиновлення дітей: Конвенція Ради Європи від 27.11.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#o22 (дата звернення 04.11.2025).
5. Зубарева А. Захист прав дитини під час міждержавного усиновлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 82. С. 214–219. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/305834/297358>.
6. Кобернюк В. Захист прав дитини міжнародним та зарубіжним законодавством. Міжнар. наук.-практ. конф. до 110-р. Вінницьк. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського, Вінниця, 22 червня 2022 р. С. 248–254. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi69/0050612.pdf#page=249> (дата звернення 04.11.2025).

7. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення: Конвенція ООН від 29.05.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text (дата звернення 04.11.2025).
8. Конвенцію про права дитини. Конвенція ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 05.11.2025).
9. Косенко Н. Поняття та значення усиновлення в національному законодавстві України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 33–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_4_7 (дата звернення 04.11.2025).
10. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету міністрів України від 08.10.2008 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#n2> (дата звернення 04.11.2025).
11. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001, № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 04.11.2025).
12. Рішення Адміністративного суду м. Києва від 22 квітня 2025 року у справі № 320/58122/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126813854> (дата звернення: 04.11.2025).
13. Рішення Адміністративного суду м. Києва від 19 вересня 2025 року у справі № 320/17737/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130361180> (дата звернення: 04.11.2025).
14. Рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 18 серпня 2022 року у справі № 495/4638/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105813855> (дата звернення 04.11.2025).
15. Рішення Галицький районний суд Івано-Франківської області від 16 травня 2025 року у справі № 341/434/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127383427> (дата звернення 04.11.2025).
16. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 16 травня 2022 року у справі № 755/763/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104319979> (дата звернення 04.11.2025).
17. Code Civil des Français. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607072> (дата звернення 04.11.2025).